

Uvodnik

Eugen Kvaternik i Rakovički ustanak: stoljeće i pol kasnije

Ovaj reducirani tematski blok, podijeljen u dva broja *Povijesnih priloga*, bavi se Eugenom Kvaternikom kroz prizmu obilježavanja Rakovičkog ustanka. Radi se o dijelu dopunjenih izlaganja sa skupa koji je održan u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu 7. listopada 2021. kao dio projekta Mapiranje parlamentarnih izbora 1848. – 1918. u Hrvatskoj uz potporu Hrvatske zaklade za znanost. Na taj smo način nastojali povezati 150. obilježavanje godišnjice pogibije Kvaternika i najbližih sudrugova s njegovim nezaobilaznim postignućima u hrvatskoj javnosti: od sudjelovanja u stvaranju Stranke prava, nenadmašnim nastupom u saborskim sjednicama 1861. i bogatim spisateljskim prinosima do emigrantskih tema koje su u znatnoj mjeri pridonijele internacionalizaciji hrvatskoga pitanja u eri potvrde nacionalnih država.

Premda su i dalje ostala mnoga otvorena pitanja i nedoumice, napose one koje su vezane uz dosad nedovoljno poznate pojedinosti podizanja bune, održani je skup pokazao na kojoj je razini znanje o pojedinim etapama Kvaternikova životna puta. Pojašnjeni su razlozi pokretanja prevratničke akcije u Vojnoj krajini i pretreseni motivi pokušaja unutarnjeg udara na održivost dualistički uređenje Habsburške Monarhije koji su bili neizbježno povezani s vanjskopolitičkim kretanjima u Europi. Svojim su izborima radova autori nastojali uskladiti biografska proučavanja o Kvaterniku sa širim spektrom tema koje više pridonose pojašnjenju okolnosti izbijanja Rakovička ustanka.

Dva su izlaganja opravdano bacila više svjetla na vojnokrajiški aspekt teme. Mjesto odvijanja bune u Ogulinskoj pukovniji zaslužilo je sustavnije sondiranje. U prvom slučaju, članak Jurja Balića povezan je s utjecajima austrijsko-sardinijskoga rata iz 1859. i ulozi krajiških vojnika čija su se raspoloženja i iskustva u izgubljenim okršajima odražavala na ozračje u matičnim krajevima. Izlaganje Alexandra Buczynskog bilo je jedno od dosad najsustavnijih analiza vojno-sudskih spisa, sastavljenih na njemačkom jeziku, koji su pokazali da ustanak nije bio bezazlen i da je nespremnima uhvatio središta moći u Monarhiji što je uvjetovalo dinamiku provođenja oštrih mjera protiv pobunjenika. Oba su

autora bez sumnje ustanovila da je Vojna krajina bila idealno mjesto za pokretanje ustaničke akcije.

Kvaternikova politička karijera zrcalila je njegovo snalaženje u vremenima duboke polarizacije. U banskoj Hrvatskoj ojačale su tendencije međustranačkog ideološkog rata u kojemu su pravaši promicali ideje radikalizma, stvarajući podlogu za poseban tip političke kulture. Međutim, pojedini su prilozi, koji su koncentrirani na domaću politiku, utvrdili da se pravaše ne treba sagledavati kao isključivu školu mišljenja koja se zatvoreno držala svoje političke doktrine, nego kao fleksibilnu skupinu koja je bila spremna za poduzimanje raznovrsnih akcija. Rad Arijane Kolak Bošnjak istražio je Kvaternikov odnos s banom Levinom Rauchom koji je doveo do međusobne suradnje predstavnika zemaljske vlasti i oporbenog *outsidera* bez odricanja njihovih načela. Članak Jasne Turkalj problematizira kako je pobožni katolik Kvaternik u pravaškom tjedniku *Hrvatska* artikulirao vjerska pitanja, odudarajući pak od slike o pravašima kao liberalnoj sekti koja nema razumijevanje za položaj vjere i Crkve u društvu. Dobrodošli prilog poznavanju unutarnjega tkiva Stranke prave izložio je Vedran Klaužer u radu o plemićkoj obitelji Halper iz Hrvatskoga zagorja i njihovim odnosima s pravaškim vodstvom, iznova razotkrivajući ulogu plemstva i njihovim političkim predilekcijama koje u ovome slučaju nisu utjecale na utiskivanje konzervativnoga profila pravaštvu. Veronika Novoselac je u svom članku uzela u obzir dalmatinske, istarske i riječke tiskovine, zaključujući nakon provedene tekstualno-kvantitativne analize, kao i većina drugih istraživača u njihovim primjerima, da su tadašnja sredstva za prenošenje obavijesti na ograničeni način prikazivala ustanak, držala su se načela legaliteta i donosila vijesti iz druge ruke.

S druge su strane izneseni primjeri europskih sukoba koji su ustvari nudili perspektivu promjene *status quo* stanja i nadu onima koji su se osjećali prezrenima. Kvaternik i pravaštvo postali su sastavni dio europskoga moderniteta u kojima se i dalje sviralo po notama imperijalnih silnica. U tom su smislu izložene teme o relevantnostima francuskih utjecaja te ruskom čimbeniku koji je bio iznimno bitan za razumijevanje Kvaternika zbog njegova boravka u Rusiji i širega shvaćanja o Istočnom pitanju kao jednome od ključnih geopolitičkih problema toga vremena. Članak Edija Miloša približuje čitatelju položaj Francuske pod Napoleonom III. i određuje mjesto „osebujnoga Hrvata koji je govorio u ime hrvatskoga naroda“ u očima visoke pariške politike. Izlaganje Zdravke Zlodi obradilo je odnos diplomacije carske Rusije prema Hrvatima i kritički ocijenilo u čemu su bile Kvaternikove zablude koje su ga vodile prema statusu gubitnika.

Svoju vrijednost donose i novi pogledi o shvaćanju hrvatskoga položaja preko izbijanja i posljedica Rakovičkog ustanka kod drugih naroda i njihova javnoga mnijenja. Tako je Vlad Popovici kritički sagledao stavove Rumunja u Austro-Ugarskoj i izvan nje, nudeći komparativni pristup koji upućuje na bliskosti i razlike u položaju dvaju naroda, napose u kontekstu Rumunja u Transilvaniji

i antagonizma prema monarhijskom dualizmu. Vlasta Švooger pregledala je probrani austrijski tisak na njemačkom jeziku i ocijenila kako je na njegovim stranicama praćen Rakovički ustanak. Na skupu je o predodžbi Mađara prema pravaškim prvacima izlagao Dinko Šokčević, utvrđujući složenost toga istraživačkog pitanja zbog određenih sličnosti izgrađenih na shvaćanju ustavnosti i pravne povijesti, ali i krucijalnih razlika izazvanih posebnostima nacionalnih pogleda i obilježja, kao i nadmoćnijega položaja prekodravskega susjeda.

Na kraju, a svakako ne manje bitno, članak Marine Protrke Štimec je iz književnopovijesnoga rakursa s elementima estetičke prosudbe promotrio znamenitu dramu Augusta Cesarca *Sin domovine* (1940.) u kojoj je jedno od najuglednijih pera komunističkih nagnuća ponudilo redizajniranje prošlosti u kojoj povijest iz ranije ere postaje oglednim primjerom poticaja za političkim promjenama. Čini se da bi ovaj članak mogao biti dobrim poticajem za promišljanja o dosadašnjim vrednovanjima Kvaternikove baštine u očima inteligencije koja žude za jednim pouzdanim sintetičarem.

Nadamo se da će ovaj specijalizirani blok zadovoljiti sve one koji se zanimaju za teme o Kvaterniku, pravaštvu i drugim slojevitim odnosima u prvim desetljećima druge polovice 19. stoljeća. Mišljenja smo da se njime nastoje primjereno premostiti fundamentalne razlike i podjele oko ocjena kulturno-povijesnih vrijednosti. Vjerujemo da će čitatelji prepoznati uloženi trud i da će mlađa pokoljenja povjesničara pronaći dodatne motive za nastavkom istraživanja ove još uvijek intrigantne teme. Zahvaljujemo uredništvu *Povijesnih priloga* što je podržalo nastojanje za kontinuiranim održavanjem primjerene brige za nacionalne teme koje u sebi sadrže mnogo transnacionalnih prožimanja.

Stjepan Matković